

kirkers nordtyske præg, men hidtil har de forsøg, der er gjort paa at tidsfæste de typiske træk, ikke bragt klarhed over forbindelsen mellem Nordtyskland og Danmark. I »Danmarks Kirker« dateres kirkerne paa Møn til 1200/1250. — Det er dog muligt, at de maa tænkes opført nærmere 1200 end 1250.

Kirkerne i Køng, Vejlø og Vester Egesborg (Præstø amt — Hammer h.) i nærheden af Næstved minder ikke saa lidt om disse, men alle buer er spidse, og i Danmarks Kirker tidsfæstes de ogsaa til 1250/1300. De er sikkert opført under paavirkning fra den ældste teglstensarkitektur i Næstved, der dog nu er omtrent helt forsvundet; det tyske præg er ikke mindre i disse kirker end i de lolland-falsterske og mønske.

I den kunsthistoriske oversigt i begge amter omtales, at teglstenskirkerne findes i landsbyer langs kysterne, og man mener, at der først saa sent blev bygget kirker i disse egne, fordi det i det 12. aarhundrede var umuligt at bo her under Vendernes hærgninger, og at det først efter Valdemarernes Vendertog blev muligt at leve i fred ude ved kysterne. Dette staar vistnok som en almindelig fastslaaet opfattelse, og den skal ikke modsiges her. Kun skal der peges paa, at disse sydlige kystherreder fik deres store økonomiske chance ved grundlæggelsen af de nye tyske byer paa den anden side af Østersøen, da det — som bekendt — i Middelalderen var langt lettere at fragte korn og andre landbrugsprodukter til søs end til lands.

Der kan næppe være tvivl om, at den romanske og senromanske teglstensarkitektur i Sydsjælland og paa Lolland-Falster er blevet til under samme vilkaar som den senere gotiske. En undersøgelse af forholdene vilde sikkert vise, at den nordtysk-lybske handels store fremstød i begyndelsen af det 13. aarhundrede kan aflæses af denne teglstensarkitektur. Den kan saaledes give et bidrag til Middelalderens økonomiske historie, særlig til handelshistorien, hvortil kilderne er lige saa faatallige her i landet som i det øvrige Skandinavien.

Hans Lassen.

Vilh. la Cour: Historikeren og Sønderjylland. En Udsigt over Forskning og Fremstilling af Sønderjyllands Historie (1941).

Forfatteren har i dette Skrift skildret Tiden fra det 16. Aarh. — da Studiet grundlægges, befrugtet af den humanistiske Bevægelse og fremmet af Tidsalderens økonomiske Blomstring — til 1660'erne. Bogen hviler paa et grundigt Studium og er skrevet i en frisk og levende Stil, baaret af Dr. la Cours Evne til Opfattelse og

Fremstilling af det karakteristiske ved Personer og Aandsstrømninger. Arbejdets Værdi forhøjes ved, at Emnet paa alle vigtige Punkter er behandlet i Sammenhæng med tilsvarende Frembringelser baade mod Nord og Syd¹. Med et lykkeligt Greb har Forf. inddelt sit mangeartede Stof i »Den slesvigske Kreds« og »Den frisiske Kreds«, medens et tredje Kapitel er viet Henrik Rantzau alene. Behandlingen af den slesvigske Kreds, der var samlet om Slesvig By som Sæde for Domkapitlet og det gottorpske Hof, indledes med en fortræffelig Karakteristik af den gottorpske Kansler Adam Tratziger og hans lille topografiske Beskrivelse af Slesvig By. Som den sønderjydske Historieskrivnings tidligste Værk i egentlig Forstand nævnes den slesvigske Kannik Hieronymus Cypræus's *Chronicon Episcoporum Slesvicensium* (omfattende Tiden 826—c. 1350) — en Bispekronike, der ved sit brede Anlæg i Virkeligheden giver en almindelig Danmarks Historie, sammenarbejdet med stor Lærdom ved Kompilation af trykte og utrykte Kilder, men desuden med Indføjelse af Diplomer, som for en stor Del ikke kendes andet Steds fra. Hieronymus's Arbejde (først trykt 1743 i *Westphalens Monum. III*) benyttedes som Grundlag og fortsattes (med Anvendelse af de samme Metoder) af Broderen Paul, der ligeledes var Medlem af Domkapitlet, men desuden juridisk Fagmand og gottorpsk Raad. Dette Værk »*Historia Slesvicensis*« blev, med Titelen »*Annales Episcoporum Slesvicensium*«, udgivet 1634 af Pauls Søn, den katolske Proselyt Johan Adolf Cypræus, men i en paa mange Steder ændret Form, der var dikteret af Udgiverens kirkelige Standpunkt. Til den slesvigske Kreds henføres, dog med noget svagere Begrundelse, ogsaa den nordslesvigske Præst Niels Heldvad og hans folkelige, paa Tysk affattede Beskrivelse af Slesvig By.

I Nordfrisland skabtes en særlig Form for Historieskrivning af de særlige Betingelser. Naar Forf. nævner en vis Isolation som en af disse, maa det dog bemærkes, at der fra Ejdersted og Nordstrand udgik et forholdsvis meget stort Antal Studenter til udenlandske Universiteter, og at Handelsforbindelsen, navnlig med Nederlandene, var særdeles levende. Snarere har de sociale Forhold — en Befolkning, bestaaende af velstillede Selvejerbønder uden en Adel eller en Klasse af højere Embedsmænd over sig — sat Skel. Først og fremmest dog, som betonet af Forf., de ejen-

¹ Naar det (S. 97) i Anledning af Samtidens kongerigske topografiske Litteratur hedder, at Henrik Rantzau næppe kan have kendt denne, maa der gøres Indsigelse med Hensyn til Mogens Madsens skaanske Bybeskrivelser, idet disse optoges i Brauns »*Theatrum Urbium*« netop med Rantzau som Mellemand (H. Rørdam: *Hist. Kildeskrifter 2. R. II*, 247 ff.).

dommelige Naturforhold, det Havets Vælde undergivne Marskland, saa forskelligt fra »den blide drømmende Sli«, den frisiske Befolknings Egenart og i Sammenhæng hermed den snævre Hjemstavnsfølelse. Historien bliver da indenfor »Den frisiske Kreds« Lokalhistorie, medens den slesvigske Bispehistorie, udgaaet som den var fra et Samlingssted for politisk og kulturel Virksomhed, saa at sige af sig selv udvidedes til Statshistorie. Forholdsvis længe bevarede Karakteren af annalistiske Optegnelser, saaledes i den anonyme Ejderstedkrønike (1103—1547) og dennes Efterfølgere, Krøniker af ejderstedske Præster og Bønder. Stormfloder, som var det alt overvejende Stof, sendtes af Vorherre og indbød ikke til pragmatisk Historieskrivning, medens paa den anden Side de særprægede Oplevelser — Havets Angreb og Menneskets Forsvar gennem Digebygning — gav Impulser til at fortælle og nedskrive i en ganske anden Grad end paa det øvrige »Bonde-land«. Heraf opstod Værker, der har stor Værdi ved deres Sammenhæng med Livet, som det levedes i Ejdersted og paa Nordstrand i det 16. og 17. Aarh. Dette gælder Beretningerne om samtidige Begivenheder hos de nordstrandske Præster Johs. Petrejus (Beskrivelse af Nordstrand, forfattet 1596—1603 og Annaler for Aarene 1565—97) og Matthias Boetius (*De Cataclysmo Nordstrandico*, trykt 1623) og hos den ejderstedske Bonde Peter Sax (Beskrivelser af Ejdersted, Nordstrand og Nordfrisland i Alm.). Karakteristisk for disse Mænd er ogsaa deres Interesse for og Sagkundskab med Hensyn til Hjemstavns Retsforhold og Forvaltning, fremtrædende ikke blot hos Raadmanden Peter Sax, men ogsaa hos de præstelige Skribenter. Den folkelige, af Dagliglivet prægede Fortælling har imidlertid et lærd Islæt — ikke unaturligt, da Forfatterne havde Universitetsstudier og i flere Tilfælde længere Studierejser bag sig. Dette træder navnlig frem gennem Sysselsættelse med det i Samtiden meget drøftede Problem om Frisernes Oprindelse og Indvandring, ofte behandlet paa kritikløs og fantasifuld Vis, men med Udfoldelse af stor Lærdom, især hos Peter Sax. Afslutningen af Tidsrummets nordfrisiske Historieskrivning betegner Anthon Heimreichs »Nord-Fresische Chronick«, i Eftertiden betragtet som Hovedværket, ogsaa fordi den (modsat Petrejus og Sax) opnaaede at blive trykt i Forfatterens Levetid (1666). Heimreich har sammenfattet sine Forgængeres Viden i en bredt anlagt Helhedsskildring, som er ført videre ned til hans egen Tid.

Med Rette gives der Henrik Rantzau en særlig Plads udenfor baade den slesvigske og den frisiske Kreds som »den centrale Skikkelse blandt Hertugdømmernes Humanister«. Hans Interesse-

omraade var vidt spændende som ingen andens i Norden — latinske Vers og Epistler, Astrologi, Populærfilosofi m. m. Af hans historiske Hovedværk »Cimbricae chersonesi descriptio« (trykt i Westphalens Monum. I, 1739) gives en fyldig Oversigt med Fremhævelse af Værdien af de topografiske Afsnit, idet det dog samtidig betones, at Rantzau hæver sig op over det lokalhistoriske Standpunkt ved sit Blik for den større Sammenhæng, for Hertugdømmernes Forbindelse med Danmark, ja med hele Norden — saaledes som man ogsaa kunde vente af det holstenske Ridderskabs ypperste Medlem og af den kongelige Statholder. Ikke blot giver Skriftet en Beskrivelse af begge Hertugdømmer, men af hele »den cimbriske Halvø« (hermed forstaaet Landet fra Skagen til Elben) og af Cimbrernes Bedrifter (til Johan Rantzau incl.), idet Halvøens Befolkning gennem alle Tider bliver identificeret med dette navnkundige Folk. Rantzau deler saaledes paa dette som paa flere Omraader den samtidige lærde Spekulations Hang til Fantasteri. Af mere Værdi er, som ogsaa fremhævet af Forf., de lokalhistoriske Oplysninger, især Bybeskrivelserne. Æren for disse kan dog ikke udelukkende tillægges Rantzau, da de — for en væsentlig Del de samme, som denne havde sendt Braun til Optagelse i »Theatrum Urbium« — saavidt ses i de fleste Tilfælde ikke skyldtes ham selv, men ganske vist hans Evne til at skaffe egnede Medarbejdere. Han var i det hele mere Organisator og Formidler end selvstændig skabende — men som saadan i Kraft af sin Byrd, Rigdom og høje Embedsstilling meget formaaende og af stor Betydning under de for Aandslivet vanskelige Kaar i Nordeuropas Lande.

Med Rette fremhæves som et ejendommeligt Træk den nationalpolitiske Neutralitet, der er gennemgaaende ikke blot hos Henr. Rantzau, men hos Tidsrummets Historieskrivere i det hele taget¹, baade hos den slesvigske Kannik Hier. Cypræus og den nordslesvigske Præst Niels Heldvad — og det til Trods for, at Rantzau som kongelig Statholder stod midt i Striden, og at baade Cypræus og Heldvad blev Ofre for det gottorpske Regimentes Haardhed. Helt anderledes forholder det sig naturligtvis med de politiske Stridsskrifter. I et Tillæg gives der en Oversigt over denne Litteratur, som kun uegentligt kan henregnes til Historieskrivningen, nemlig en Række Indlæg i Striden dels om det slesvigske Bispedømmes Stilling, dels om Hertugdømmet Slesvigs lensretlige Forhold.

Johanne Skovgaard.

¹ Som et Kuriosum kan det dog bemærkes, at Johs. Petrejus ikke lægger Skjul paa sin Uvilje overfor Gottorp.